

Nekoč je divjala inkvizicija in so gorele grmade, dandanašnji ozna-
njajo nasilje nad človekovo duhovnostjo mrzle kače tankov z grozečimi
topovskimi žreli. Boj med miselnostjo robotov in svobodno miselnostjo ni
od včeraj ali danes, ampak je najbrž poglavitna vsebina človeške zgo-
dovine. Ravno ta zgodovina pa hkrati izpričuje neizpodbitno resnico, da
je robot sicer za kratko ali dolgo razdobje človekovo misel podjarmil in
ohromil, ni je pa mogel izničiti. Generacija, ki je doživela že toliko
zmag in porazov človečnosti in se je morala posloviti že od toliko-
likih iluzij se najbrž ne bi smela slepiti s praznimi upi, da je zgodovina
nenadoma spremenila svojo poglavitno vsebino. In ravno zato, ker je ta
generacija spregledala resničnost, mora ohraniti tudi upor in upanje.

Pred našimi očmi se obnavlja stara zgodba o Kanibalu in Arielu,
na žalost pa v njej ni več blagega Prospera.

Mitja Mejak

NOVO DEJANJE BOJEV ZA SOCIALISTIČNO PREOBRAZBO SVETA

»Socializem je postal svetovna praksa, ka-
terega moč in vpliv dajeta pečat sodobnemu
družbenemu razvoju. Socialistične ideje so pre-
ladale v zavesti velike večine človeštva...
Zaradi tega imajo subjektivne socialistične sile
danes bolj kot kdaj prej — odgovornost za usodo
sveta, ne le v protimperialističnem boju, ampak
predosem v lastni praksi ter v kritičnem odnosu
do te prakse...«

(Resolucija Centralnega komiteja ZKJ
23. avgusta 1968.)

1

Temeljne resnice skoraj leto dni trajajoče češkoslovaške politične
drame, s katero je bil svet soočen 21. avgusta, ko je prišla novica o vdoru
armad petih socialističnih držav v ČSSR in o okupaciji ozemlja suve-
rene socialistične in zavezniške države, ne morejo spremeniti še tako
dramatični dogodki naslednjih mesecev. Resnica češkoslovaške drame,
kot se je razkrila v tej vojaški intervenciji, je ena od resnic današnjega
sveta in resnica današnjega socializma. Z moskovskim diktatom je drama
dosegla svoj vrh in prešla v finale, ki utegne biti celo daljši od same
drame, toda njeno temeljno resnico lahko samo potrjuje, ne more ji pa
nič bistvenega dodati.

Češkoslovaška drama, kakor je politična publicistika poimenovala
dogodke iz letošnjega leta v ČSSR, je socialnozgodovinski okvir druž-
benopolitične krize, ki je v gospodarsko, politično in kulturno najbolj
razviti družbi socialističnega bloka dramatično, uporno in prepričljivo
v kratkem času dvignila na površje temeljne ekonomske, politične in
idejne probleme socialistične preobrazbe v ČSSR, ki so se mnoga leta

nazaj kopičili in ostajali prikriti pod zlagano družbeno in politično lupino. Že med spremljanjem nevarnih zapletov, obetajočih razpletov in iskanja razumnih ter zanesljivih poti v premagovanju akutne krize je bilo očitno, da problemi, katerih so se pogumno lotevali češkoslovaški komunisti ob naglem naraščanju simpatij in ugleda delovnih ljudi v ČSSR in po svetu, niso problemi samo te države, temveč aktualni problemi socialistične teorije in prakse v današnjem svetu sploh; posebej pa so še v tistem delu socialističnega sveta, ki se je po drugi svetovni vojni konstituiral kot monoliten politični, ekonomski in vojaški blok pod vodstvom SZ.

Kazalo je, da lahko postane pobuda češkoslovaških komunistov zgodovinski dogodek v boju za socialistično preobrazbo Evrope in sveta, ki bo dal novih impulzov socialističnim procesom v gospodarsko in kulturno razvitem zahodnoevropskem prostoru, pa tudi v vase zaprtem svetu socialističnega bloka. Mnogi so upali, da je celoten češkoslovaški proces humanistične revalorizacije socializma v današnjih razmerah realna idejnopolitična projekcija in trezna družbena akcija, ki se ne bo po prvih korakih zaustavila. Vsa ta upanja in pričakovanja so se izkazala za preoptimistična. Po 21. avgustu se vsiljuje domneva, da je češkoslovaške komuniste in takšna pričakovanja bremenila iluzija o naravi in bistvu v blok zaprtega socialističnega sveta, za katerega je bilo mogoče pred tem utemeljeno domnevati, da se bo češkoslovaški pobudi uprl, jo skušal s političnimi in idejnimi sredstvi onemogočiti, prav tako pa je bilo utemeljeno predvidevanje, da bo prej ali kasneje moral to tolerirati, če je že ne bo priznal in sprejel. Redki so že pred 21. avgustom napovedovali, da bo ta svet, ki je komaj pred 51. leti začel nastajati v oktobrski revoluciji in je vkljub svojim tragičnim zablodam ostajal v zavesti mnogih ljudi opora socialističnega razvoja v svetu, danes že v takem navzkrižju s temeljnimi načeli Marxove in Leninove koncepcije socializma, da se bo pobudi češkoslovaških komunistov uprl z oboroženo silo in jo z nasiljem zadušil.

Poseg v češkoslovaško krizo je zaradi tega demistificiral še neko globljo resnico tega sveta. Ta resnica je, da so vrhovi političnih, vojaških in ekonomskih struktur tega sveta ocenili, da lahko samo neomejena uporaba nasilja zanesljivo zaustavi negotovost in nemir znotraj njihovega sveta zaradi češkoslovaške pobude, ki začenja ogrožati družbeno-ekonomske temelje, politične strukture in ideologijo sistema, ki ga predstavljajo. Ker proces socialistične preobrazbe sveta v njihovi idejnopolitični koncepciji ni samoosobajanje delavskega razreda in delovnih ljudi, temveč »mesijansko osvobajanje« narodov in ljudstev, pridržano političnemu in vojaškemu bloku držav pod vodstvom SZ, ki je takó edino legitimni varuh socialističnega razvoja sveta in njegove usode, je v okviru teh koncepcij upravičeno vsako nasilje, da se zavaruje trdnost sistema.

Ko tako samo sebe in sredstva svoje politične in ekonomske moči istovetijo z dejavnikom socialistične preobrazbe, merilo za moč socializma ni praksa in zavest množic današnjega sveta, temveč stopnja ekonomskih in vojaških zmogljivosti socialističnega sistema. Moč mednarodnega delavskega gibanja, ugled komunističnih strank v delavskem raz-

redu in odgovornost subjektivnih socialističnih sil je za usodo sveta v tej koncepciji brez vrednosti. Tudi stranke, gibanja in socialistične sile v svetu so dejavnik socialističnega razvoja, če krepijo »center« socializma.

Bistvo in resnica tega sveta je potemtakem, kot je zapisal češki marksistični filozof Karel Kosik že pred 21. avgustom v reviji *Rinascita*, popolnoma identična z bistvom in resnico neokapitalističnega sveta, pa čeprav gre za dva družbenoekonomska sistema. To bistvo je totalna manipulacija s stvarmi in ljudmi kot funkcija organiziranega nasilja. Naj gre za posameznike, razrede ali narode, v sistemu manipulacije imajo ljudje in stvari samo tisto vrednost, ki temelji na njihovi neposrednosti, uporabnosti in koristnosti za doseganje zastavljenih političnih ciljev. Da se zagotovi ta uporabnost in koristnost, je v praksi vsesplošne manipulacije dopustno uporabljati proti posameznikom in narodom vsa sredstva, s katerimi ti sistemi razpolagajo.

Zato so si sredstva, ki jih uporabljajo vladajoči sloji enega in drugega sistema, podobna, če ne že ista. Konservativni nosilci obeh sistemov se množicam prikazujejo kot tolmači in izvrševalci njihovih socialnih teženj, so pripravljeni k navideznim kompromisom in k takšni funkcionalizaciji obstoječih struktur, ki še bolj mistificirajo njihovo represivno bistvo, ustvarja pa videz, da so te strukture podrejene potrebam delovnih ljudi. Neizprosno in nepopustljivo pa se upirajo vsem spremembam družbenoekonomskih odnosov, ki bi načele bistvo sistemov, omajale politični in družbeni monopol njihovih predstavnikov in strukture ter sisteme zares podrejele interesom ljudi in njihovemu osvobajanju.

Predstavniki takega socializma niso pri izbiri potrebnih sredstev v ničemer različni od elit oblasti v kapitalizmu in neokapitalizmu. Če so se glede metod in sredstev v češkoslovaškem primeru predstavniki bloka znašli v istem položaju kot pred tridesetimi leti fašizem ali v današnjem času ameriški imperializem, to le potrjuje, kar je ugotavljal Marx v spisih o pariški komuni za nekoč revolucionarni razred, ki se je na oblasti odrekel naprednim težnjam in zavrgel svoja nekdanja načela. Ko se namreč vladajoče družbene plasti zapletajo v nove politične in socialne boje z mladimi in naprednimi plebejskimi sloji, se skoraj vedno štejejo za zakonite naslednike svojih predhodnikov, s katerimi so se v procesu svojega osvobajanja spopadli. Brez pomislekov uporabljajo proti današnjim nasprotnikom orožja in sredstva, ki so bila nekoč naperjena proti njim samim.

2

Nasilje in vsesplošna manipulacija sta resnici današnjega sveta in resnici socializma, ki se je konstituiral v nekaj desetletjih kot represiven sistem državne moči. To je dokončno odkril kafkovo mračni finale češkoslovaške politične drame. Toda to ni demistifikacija socializma kot ene od mnogih človeških eshatologij, zaradi česar naj bi ta resnica postala absolutna resnica zgodovine, družbe in človeka.

Nič ni danes bolj odvrtnega in neresničnega kot ponujanje nihilistične modrosti o nepopravljivosti sveta, ki ga zaradi take »absolutno spo-

znane resnice ne gre spreminjati, kot si je zamislil Marx, temveč kaže nanj pristajati, se mu vdajati in ga sprejemati, kakršen je. V okviru nihilistične mistifikacije zgodovine so ljudje in ideologije v iracionalni igri struktur strukturam vedno znova usodno podrejeni. Zato je edino pravo mesto dezideologiziranega človeka, ki je spoznal svojo nemoč v nepopravljivem svetu nasilja, v danem redu stvari, reči in predmetov, v pristajanju na ta svet in v funkcionalnem vključevanju vanj. V sistemu etatistično birokratske manipulacije prekleti in izobčeni marksistični filozof Lešek Kolakowski pravi v nekem eseju, da človek lahko svet sprejme v celoti, z vsemi grehi, ki svet bremene, in z vso odgovornostjo do dolgov sveta, ki jih je treba priznati za svoje lastne. To seveda ne pomeni, da se mora s tem svetom in njegovo današnjo obliko človek strinjati in nanjo pristajati. Druga alternativa, ki mu je na voljo, pa je, da ta svet v celoti odkloni kot nepopravljivo, toda z vsemi posledicami za svojo lastno eksistenco v tem svetu. Med obema alternativama ni nikakršne tretje poti. Kar se kot tretja pot ponuja, je samo maska, ki jo narekuje bojazen pred bremenami odgovornosti, katere človek prevzema, če v tem svetu vztraja in izmikanje pred odločitvami, ki jih mora sprejemati.

Takšna maska je nihilizem. Prepričanje, da je vendarle vredno živeti v svetu, do konca nepopravljivem, s katerim se ponša nihilizem, pomeni, da predstavlja edino pozitivno vrednoto življenje v svetu, ki nima v sebi nikakršnih vrednot. Takšna neavtentična in totalna negacija sveta, ki je poizkus njegove totalne afirmacije, je oblika izmikanja odgovornosti in odločitvam, ki človeka angažirajo. Te vrste maskirano mišljenje rabi svoji lastni afirmaciji in identifikaciji sveta s samim seboj in opravičevanju prilagajanja poljubni stvarnosti (L. K.: *Etika brez kodeksa*).

Nihilistična struktura mišljenja ni posebnost našega časa. V družbeni zgodovini se znova in znova ponavlja še zlasti takrat, kadar so krize še posebej globoke. Toda ljudje so bili tudi pripravljene v svoji družbeni zgodovini podobno kot danes sprejemati odmerjen del odgovornosti za spreminjanje sveta, doživljati svet z vsemi hipotekami kot svoj svet številnih možnosti, se na temelju vedno novih spoznanj spopadati z njegovo nepopolnostjo in z njegovimi grehi. V strukturi takšnega mišljenja in avtentičnega življenja v današnjem svetu je temeljno vprašanje njegove perspektive, kaj je resnica teorije in prakse socialistične preobrazbe sveta ter kakšno mesto ima v tej teoriji in praksi nasilje enega dela socialističnega sveta nad deželami, gibanji in ljudmi, ki se lotevajo razreševati probleme svojega osvobajanja in humanizacije sveta.

3

Krize »glavne sile mednarodnega socializma« in »varuha socialistične metode sveta«, za kar je SZ veljala dolga desetletja, za kar se v svoji propagandi legitimira še danes in kar so mnogi verjeli do usodnega 21. avgusta, ni odkrila šele češkoslovaška drama. Njeni začetki segajo v obdobje tridesetih let in v čas, ko se je v SZ revolucionarno nasilje nad

izkoriščevalskim razredom začelo spreminjati v nasilje birokratskih slojev nad delovnimi ljudmi v imenu gesel oktobrske revolucije in graditve temeljev socialistične družbe. Toda kriza v tistem času kljub teroričnim dimenzijam ekonomske graditve nerazvite družbe sredi sovražnega kapitalističnega sveta v mednarodnem delavskem gibanju ni postala očitna. Prenašala se je iz SZ na napredna gibanja, hromila je napredno teorijo in prakso, njeno bistvo pa je ostajalo prikrito. Položaj SZ je bil v razmerah splošne krize kapitalizma vendarle takšen, da so napredna gibanja imela v njej oporo, kar je pogojevalo, da ji je do konca druge svetovne vojne pripadala vodilna vloga v gibanjih za osvoboditev sveta.

Že med drugo vojno, zlasti pa po njej, se je ta kriza stopnjevala do nasprotij, ki so se kazala kot zaostritev med težnjami SZ, da okrepi svojo vodilno vlogo v mnogo širšem socialističnem prostoru, in med težnjami novih gibanj in držav, ki so začele sprejemati socializem na višji stopnji svoje ekonomske, politične in kulturne razvitosti kot SZ leta 1917. Konceptija socialistične graditve, ki se je izoblikovala v desetletju pred drugo svetovno vojno v SZ, je dobila zaradi Stalinove vloge pri formiranju glavnih načel te konceptije ime stalinizem. Od trenutka, ko se je pojavila v razvitejšem evropskem prostoru kot projekt socialističnega razvoja ter strategija in taktika socialističnega gibanja, je spočenjala sprva latentne, kasneje pa vse bolj odprte konflikte. V enem delu današnjega konstituiranega socialističnega sveta se je lahko uveljavila le zaradi poveljne politične konstelacije in delitve sveta in zaradi sorazmerne šibkosti ter nerazvitosti subjektivnih socialističnih sil, ki so v nekaterih deželah prevzele vodilne položaje bolj zaradi takšne konstelacije in navzočnosti sovjetskih armad, kot pa zaradi svojega ugleda v ljudskih množicah.

Konflikti znotraj konstituiranega socialističnega sveta in socialističnih gibanj v Evropi in po svetu niso mogli dalj časa ostati prikriti. Vsiljevanje modelov socializma, ki so nastali v SZ, gospodarsko, kulturno in politično razvitejšim družbam, ideologija mednarodnega delavskega gibanja, ki je priznavala samo eno središče in je imela med vojnama še svoje zgodovinsko opravičilo, ter politika, ki jo je takšna ideologija prežemala in je terjala podreditev socialističnega razvoja v svetu interesom SZ, to so bili momenti, zaradi katerih so v dveh desetletjih po drugi svetovni vojni ti konflikti nastajali in preraščali od obračunov med posamezniki in skupinami do vojaške intervencije in okupacije ČSSR.

Zaradi specifičnih poti jugoslovanske revolucije je bistvo konflikta postalo očitno najprej v sporu med SZ in Jugoslavijo leta 1948. Čeprav je takrat uspelo SZ pridobiti zase večino socialističnih držav in komunističnih strank po vsem svetu, pa pomeni leto 1948 začetek procesa, ki je v naslednjih letih odpiral vedno nova žarišča znotraj socialističnega bloka. Nasilje, s katerim je SZ tedaj nastopila proti Jugoslaviji in tudi vrsti socialističnih držav, v insceniranih procesih pa proti vsem potencialnim nasprotnikom svoje politike, je samo še poglobilo krizo in zaostriло nasprotja med njenimi težnjami, da zadrži svoj monopolni položaj v mednarodnem socializmu, in težnjami delavskih gibanj po samostojnih in neodvisnih poteh v oblikovanju socialistične podobe sveta.

Jugoslovanski politični krizi iz leta 1948 je že leta 1953 sledil upor českoslovaških in vzhodnonemških delavcev, leta 1956 pa znani dogodki na Poljskem in na Madžarskem. V tem času začenja tudi komunistična gibanja v zahodnih državah pretresati globoka kriza, ki zmanjšuje njihovo pripravljenost sprejemati ideološke koncepcije, katere jim je vsiljevala SZ. Dokončno nastane prelom med Kitajsko in SZ.

XX. kongres KP SZ je sicer za kratek čas obetal, da se bo SZ začela odpovedovati svoji konservativni politiki. Mnogo znakov je kazalo, da začenjajo znotraj same SZ delovati sile, ki so pripravljene spoznati bistvo nasprotij socialističnega sveta in ta nasprotja premagovati s kritično revizijo svoje dosedanje ideologije in politike. Toda razdobje, ki je napovedovalo tak razvoj, je bilo razmeroma kratko. Že po nekaj letih se je SZ povrnila k vsem klasičnim stalinskim oblikam in metodam ter začela likvidirati, kar je positionega vnašal XX. kongres v njen politični razvoj.

Nova žarišča odpora proti neostalinistični politiki so začela nastajati v ČSSR, v Romuniji, pa tudi Vzhodni Nemčiji, na Madžarskem, v Ukrajini in drugod v SZ. V mednarodnem delavskem gibanju je postal prelom s klasičnimi koncepcijami vse bolj očiten. Odnosi med SZ in najrazvitejšimi komunističnimi gibanji na Zahodu so se začeli v temeljih spreminjati.

Situacija je postajala vse bolj kritična za monopolni položaj SZ in v tej situaciji je odločna akcija českoslovaških komunistov postala glavna nevarnost ne zaradi same Českoslovaške, temveč zaradi posledic, ki bi jih tako imela českoslovaška reforma za celotni socialistični blok in vsa socialistična gibanja. Politična logika konservativnih sil socialističnega sveta je v tej situaciji narekovala ukrepe, kot sta okupacija in moskovski diktat. S tem pa je postalo očitno, da temeljna nevarnost za ta socialistični svet in njegov obstoj ni imperializem, temveč delavski razred ter nove teorije o poteh socialističnega razvoja, ki so v razvitejših družbah postajale zavest in praksa socialističnih gibanj.

4

To pa je verjetno najpomembnejša resnica, ki se ponuja, ko so socialistične države okupirale ČSSR. V današnjem svetu, ki je razdeljen v dve glavni sferi političnega vpliva, je možnost konfliktov med obema gigantoma malo verjetna. Nevarnost atomske vojne, ki bi bila enako usodna za obe strani, ki izključuje, da bi katerakoli stran lahko pričakovala zmago, narekuje obema vzdrževati ravnotežje, konflikti pa se pojavljajo znotraj obeh sistemov, katerih stabilnost ogrožajo napredna gibanja in tiste teoretične projekcije progresivnega razvoja, ki odpirajo v današnjih okoliščinah realne perspektive prihodnosti sveta.

Na obeh straneh poteka boj znotraj sistemov za take strukturalne reforme, ki zagotavljajo afirmacijo delavskega razreda, kar negira sistem in vodi k spremembam njegovih družbenoekonomskih temeljev. Taka orientacija postaja zlasti v zadnjem desetletju ideologija delavskega gibanja po vsem svetu. Klasične strukture političnega boja postajajo ne-

uporabne, dosedanje metode in oblike pa neučinkovite. Konservativni socialistični svet se je tako znašel pred istim nasprotnikom kot njegov antagonistični partner.

Zaradi te resnice in tega bistva današnjih konfliktov prehaja boj za socialistično preobrazbo sveta zares v novo obdobje. Češkoslovaška politična drama pomeni njegov začetek.

Vlado Vodopivec

SE ENA ILUZIJA

Veliko je bilo že napisanega in povedanega o drugi okupaciji Češkoslovaške; politični komentarji si prizadevajo kar najbolj natančno analizirati vse podrobnosti, da bi razkrili pravi povod za to nasilno akcijo; sovjetska propaganda si na vse kriplje prizadeva kolikor mogoče zamegliti obzorje; obveščevalne službe in tajna diplomacija imajo dela čez glavo... Vendar vse kaže, da bomo morali še počakati (nemara še precej časa), preden bomo dobili pravo pojasnilo, zakaj se je sovjetsko vodstvo odločilo za tako tvegano potezo na šahovnici svetovne politike.

Vemo, da je bila Moskva pravočasno in z več pristojnih strani opozorjena, da bi vojaški poseg na Češkoslovaškem povzročil nepopravljivo škodo komunističnemu gibanju po vsem svetu, zlasti pa v Evropi. Kljub temu pa so bili moskovski politiki voljni žrtvovati vse, samo da bi izvedli potezo, ki so jo že dalj časa skrbno pripravljali. Prav značilno je, da je nasprotni tabor — nasprotnika po navadi ocenjujejo kot sovražnika — sprejel potezo brez presenečenja, skoraj tako, kot da jo je predvideval in da se z njo ne strinja.

Pojasnjujejo nam, da je treba motiv za sovjetsko potezo iskati v ekonomskih vprašanjih, v strateškem položaju Češkoslovaške, v boju zoper ideološke odklone, v ravnotežju sil in podobnem. Bržkone je v vsaki od teh razlag kanček resnice, kljub temu pa vse to ne more biti poglobitni vzrok, da se je Sovjetska zveza pognala v pustolovščino, ki utegne imeti katastrofalne posledice za ves sistem...

Slišati je glasove, da je treba vojaško akcijo zoper ČSSR pripisati politični topornosti sedanjih moskovskih voditeljev; Stalin, ki je bil politik, si ni upal kaj takega tvegati ob informbirojski krizi, zdajšnji triumvirji pa so poslali 600.000 vojakov, da bi strli namišljeno kontrarevolucijo. Če ta domneva — namreč o politični slepoti sovjetskih voditeljev — drži, potem res lahko upamo, da se bodo razmere — tudi na Češkoslovaškem — zares normalizirale, če ne prej, pa vsaj takrat, ko se bo kolektivno vodstvo streznilo in koga obtožilo, da je vsega kriv...

Kljub mnogoterim občilom smo popprečni zemljani slabo poučeni o vsem, kar je skrito v ozadju, zato se tudi ne moremo zadovoljiti s pojasnilom, da se je na Češkoslovaškem vse primerilo samo zato, ker sedijo v Kremlju politični tepci; dolgo so se pripravljali na to potezo v osrčju Evrope in ni drag, da so pri tem vrgli na tehnico tudi posledice, saj so morali vedeti, da premišljeno žrtvujejo dober položaj in z njim vrsto težkih figur. Zato nas preveva slutnja, da gre pri tej potezi le za začetek